

DR. BEREZKI SÁNDOR
Szeged

Lukács György közoktatáspolitikai, pedagógiai tevékenysége

Az MSZMP KB mellett működő Művelődéspolitikai Munkaközösség 1983 augusztusában tette közzé állásfoglalását Lukács György születésének 100. évfordulója alkalmára kidolgozott irányelveiben. Az ebben lefektetett elvek lényeges segítséget adnak ahhoz, hogy 1985-ben helyes elméleti alapokból kiindulva Lukács György jelentőségéhez méltóan emlékezzünk meg születésének 100. évfordulójáról. Közismertek azok az ideológiai, politikai viták, amelyek Lukács György körül kialakultak életében és halála után is, s így feltétlenül szükséges volt egy olyan dokumentum megjelenítése, amelyik segítségével egyértelműbben értékelhetjük Lukács György szerepét a magyar művelődés történetében. Egyúttal ez az állásfoglalás arra is felhívja figyelmünket, hogy elmélyültebben foglalkozzunk tevékenységével, hatásával a magyar művelődés különböző területein.

Mielőtt Lukács György művelődéspolitikai, pedagógiai gondolataival és tevékenységével foglalkoznánk, röviden emeljük ki néhány gondolatot a munkaközösség irányelveiből, hogy ezek segítségével tudjunk közeledni munkásságának ehhez a területéhez is.

Az irányelvekben leszögezik: „Lukács György a 20. század nagy egyénisége, a marxista-leninista gondolkodás egyik kiemelkedő képviselője volt. A társadalom objektív törvényszerűségeinek és a szubjektum történelmi szerepének, a történelmi fejlődés szükségszerű menetének és az egyén forradalmi cselekvésének dialektikus egységét, a történelemben önmagát teremtő ember lehetőségeit, kiküzdendő alternatíváit kereste. Lukács György sorsa és életműve elválaszthatatlan századunk magyar történetétől, szerves része a magyar kultúra 20. századi fejlődésének. A marxizmust olyan élő elméletként és módszerként értelmezte, amely alkotó alkalmazást igényel, s amely csak ezáltal adhat kulcsot a valóságban jelentkező problémák megválaszolásához. Elméleti munkássága eredményeinek, életútja tanulságainak hasznosítása segíti mai harcainkat, örökségének elsajátítása, értékeinek felmutatása az egész haladó emberiség számára: megtisztelő kötelességünk.”

Tudom, hogy Lukács György filozófiai, kultúrpolitikai munkásságának nemcsak értékelése, de még ismertetése sem könnyű feladat. Ez a nagyon gazdag életmű az első pillanatra a mindennapi gyakorlati pedagógiai tevékenységtől távolállónak látszik. De csak látszik, s az, hogy most még ilyen nehéz feladatot jelent a lukácsi gondolatrendszert hasznosítani a neveléstudomány területén, abból is következik, hogy szélesebb körben nem kielégítő műveinek ismerete, tudományos kutatása és feldolgozása. Nem lenne helyes azonban az, ha ezek a nehézségek elriasztanának bennünket gondolatainak vizsgálatától, s eleve elutasítanánk filozófiai nézeteinek megismerését s felhasználását.

Lukács György tevékenységével azért is érdemes foglalkozni, mert nemcsak elméleti tevékenysége jelentős, hanem mert gyakorlati közoktatáspolitikai, pedagógiai tevékenységet is végzett. Kétszer töltött be fontos pozíciót a magyar művelődés történetében.

Először a Magyar Tanácsköztársaság idején, 1919. március 21-től közoktatásügyi népbiztoshelyettes, április 4-től a közoktatásügyi népbiztosságot vezető népbiztosi testület tagja, június 24-től népbiztoshelyettes a közoktatásügyi népbiztos helyett. E tisztségeiben a Tanácsköztársaság közoktatás-politikájának egyik lekfőbb irányítója. Másodszer 1956. október 25-től 31-ig népművelési miniszterként vett részt a kormány munkájában. Mint egyetemi tanár 1946-tól 1950-ig, majd 1954-től 1956-ig tanított az akkori Pázmány Péter (a mai Eötvös Loránd) Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Így mind a közoktatás-politika irányításában, mind a gyakorlati pedagógiai tevékenységben is részt vett. Mindkét területen végzett munkássága jelentős. Kőpeczi Béla állapítja meg róla: „Kevés értelmiséginek adatik meg az, hogy gondolatainak megvalósításával foglalkozék: Lukács ezt különleges helyzetben tehette meg, a legélesebb osztályharc idején. Mégis erőltetett lenne azt állítani, hogy ekkori elméleti felfogása és gyakorlati tevékenysége között teljes egység alakulhatott volna ki: az elmélet nem volt felkészülve a forradalmi változásra, a valóság pedig gyakran ellentmondott az elméleti követelményeknek.” Valóban kevés olyan kultúrpolitikusunk volt, akinek módjában állt az, hogy elveit, elméletét a gyakorlatba ültesse át. Tegyük ehhez hozzá mindjárt azt is, hogy kultúrpolitikusunk, sőt kultúrfilozófusunk sem sok volt, legalábbis olyan jelentős, mint Lukács György. Személyiségével éppen ezért szükséges a nevelés-tudomány keretei között is foglalkozni.

Lukács György 1948-ban tartott előadásában (A Magyar Kommunista Párt és a magyar kultúra) éppen azt fejtegeti, hogy „A magyar kultúrára jellemző, hogy egyáltalában nincs magyar filozófia. Olyan magyar gondolkodó még nem volt, akit – határainkon kívül – akárcsak tisztos másodrangúnak is lehetne számítani.” Előadásában azt bizonyítja, hogy a magyar filozófia hiánya milyen módon akadályozta a magyar nemzeti kultúra kialakulását. Lukács Györggyel kapcsolatban mindenekelőtt épp azt tartom legfontosabbnak leszögezni, hogy személyében végre jelentkezett egy olyan filozófus, akinek elméleti nézeteit feltétlenül fel kell használnunk a magyar pedagógiai gondolkodás továbbfejlesztésére.

Nagyon jelentősnek tartom Lukács György gondolatait, visszaemlékezéseit a Magyar Tanácsköztársaság közoktatás- és kultúrpolitikájával kapcsolatban. Olyan ember megnyilatkozásai ezek, aki közvetlen közlelről látta és irányította a magyar történelemnek e fontos korszakának politikáját. Igaz, ő maga is nagyon röviden említi meg ekkori tevékenységét életrajzaiban, visszaemlékezéseiben. A „Megélt gondolkodás” című önéletrajzában pl. ezeket olvashatjuk: „Kommunistává fejlődésem életem kétségtelenül legnagyobb fordulata, fejlődési eredménye. Ahol eladdig legjobb esetben laza ideológiai együttműködésre volt lehetőség, most szövetség jött létre, melyben a proletárdiktatúra gyakorlati előkészítése, a demokratikus reformok által kitűzött követelések megvalósítása alkotta a proletárdiktatúra kulturális reformmozgalommal. A feudalizmus összes maradványának elsőprése: a reformok magától értetődő feltétele.” 1952-ben írt tanulmányában („A Tanácsköztársaság kultúrpolitikája”) ezeket a gondolatokat fogalmazza meg: „A dicsőséges proletárdiktatúra mindössze 4 és fél hónapig állt fenn. Ez a kultúrpolitika területén azt jelenti; inkább tervezni lehetett, mint megvalósítani. Hiszen nem kell szakembernek lenni, hogy belássuk: egy iskolareform végrehajtásához évekre van szükség. Mégis elmondhatjuk: a diktatúra kultúrpolitikája komoly kísérlet volt a kommunista vonal érvényesítésére és e tekintetben bizonyos eredményekre is hivatkozhatott.” Nagyon érdekes Lukács Györgynek az az elemzése, amelyet a Magyar Tanácsköztársaság pedagógiai törekvéseiről mondott 1975-ben. A következőket állapítja meg: „A diktatúrában a Közoktatásügyi Népbiztosságból mi eltávolítottunk úgyszólván minden miniszteri tanácsost, és az új pedagógiai mozgalom vezetői kerültek a megfelelő osztályok élére. Úgy, hogy a diktatúrának természetesen még csak előkészítő programként kialakuló pedagógiai tendenciát, illetőleg ezekkel a

már a diktatúra előtt létező pedagógiai forradalmi mozgalmakkal karöltve velük együtt intézkedtünk. Épp azt tartom én a diktatúra fontos vonásának, hogy nem egy felső réteg hozott dogmatikus jellegű határozatokat, mint ahogy 1950 után a Rákosi-korszakban, hanem egy valóságos nagy mozgalomnak a képviselői kerültek együtt működésbe a Népbiztossággal, és kezdtek kidolgozni egy pedagógiai programot.” Közismert Lukács György közvetlen részvétele a Tanácsköztársaság idején a tanoncügyek törvényes rendezésében, az ifjúmunkássággal összefüggő jóléti, ideológiai, kulturális ügyekben; a gyermekek balatoni üdültetésében, a tüdőbeteg gyerekekről hozott intézkedésben; a kötelező nyolcosztályos általános iskola megszervezésében; a középiskolai oktatás gyökeres újjáalakításában; az egyetemi, főiskolai oktatás reformjában; a kulturális propaganda munkájának szervezésében.

Lukács György felszabadulás utáni életének pedagógiai tevékenységéből említsük meg Makarenko tanulmányát, amelyet Az új ember kovácsa című munka elemzésével kapcsolatban írt. Ez a tanulmány az első magyar nyelvű marxista Makarenko-értékelés és -ismertetés. Megállapítja: „Makarenko gondolatainak ebben a regényben túnyomóan költői, dinamikus funkciójuk van: megvilágítják azt az utat, amelyen a makarenkói közösség halad, annak életéből nőnek ki, befolyásolják az új ember kialakulását, tehát e közösség életének egyszerre létrehozói és produktumai”.

Nincs itt helyünk azt a jelentős tanári munkát értékelni, amellyel Lukács György mint egyetemi oktató egy új filozófus nemzedéket nevelt fel. Hermann István így írja le egyetemi tanári tevékenységét, oktatói, nevelői módszerét „Lukács György a katedrán” című írásában: „Rendkívül nagyra becsülte a hallgatóit, és nem feltételezte róluk, hogy általános műveltségbeli hiányaik vannak. Sőt szubjektíve meg volt győződve ennek az ellenkezőjéről. De ez a meggyőződés egyúttal hajtóerő is volt a hallgatók számára, mert ha Lukács feltételezte azt, hogy tudják, akkor tudniok is kellett. Vagyis utána kellett nézniök, el kellett olvasniök azokat a műveket, amelyekre Lukács utalt. Ez a maximalizmus jelentette a legnagyobb hajtóerőt a valóban tanulni vágyó hallgatók számára. Tanulmányi teljesítményt csakis a legmagasabb mércével volt hajlandó mérni, s ebben véleményem szerint mind tudományosan, mind pedagógiailag igaza volt.” Lukács György közoktatás-politikai, pedagógiai tevékenységének bemutatása után emljük ki filozófiai nézeteinek néhány pedagógiai összefüggését.

Lukács György élete, munkássága meggyőzhet bennünket arról, hogy milyen jelentős szerepet tölt be az ember életében a világnézeti állásfoglalás, elkötelezettség. Példáját adja annak, hogy milyen nehéz, küzdelmes világnézeti elveink kialakítása, módosítása, továbbfejlesztése. Ő maga polgári gondolkodóként kezdte pályáját, s hosszú szellemi fejlődés után jutott el a marxizmus-leninizmushoz. Filozófusként vált kommunistává és kommunistaként érett olyan társadalomtudóssá, ideológussá, aki saját tévedéseivel is megküzdve harcolt a marxista-leninista eszmeiségért – állapítja meg róla a Munkaközösség állásfoglalása. Ez a megállapítás eredményesen használható fel világnézeti nevelőmunkánkban.

Lukács György filozófiájának egyik központi kérdése volt a filozófia, a kultúrfilozófia ember- és társadalomformáló szerepe és ereje. 1948-ban tartott beszédében mondta: „A marxizmus-leninizmus az egészség világnézete, mert az emberiség magáralálásának, meggyógyulásának útját mutatja. Társadalomszemléletének egyik alaptétele, hogy amint az ember önmagát teremtette munkája által emberré, úgy teremti meg magát a társadalmi fejlődés folyamán, társadalmi cselekvésük, mindig tudatosabbá való öntevékenységük révén osztályok, nemzetek, sőt maga az emberiség.”

Lukács György nagyon sokat foglalkozott a kultúra kérdéseivel is. Köpeczi Béla állapítja meg róla, hogy a Tanácsköztársaságot megelőző években a kultúrát tekintette az egyedüli kiútnak a kapitalista társadalom intellektuális és morális válságából. Kultúrafelfogásából következik, hogy Lukács György mindenkor nagy figyelmet for-

dított a kultúra demokratizálására. Pedagógiai szempontból nagyon jelentős az, hogy az ember átalakításának eszközeként tekintette a kultúrát és az ezt szolgáló nevelést. Érdeemes idézni 1946-ban írt tanulmányából („Lenin és a kultúra kérdései”) az ezzel kapcsolatos részt: „Az új embert kereste Lenin egész életében. Azért küzdött, hogy kialakuljanak az új ember létrejöttének objektív gazdasági, társadalmi és ezzel együtt morális, intellektuális alapjai. Ez az új ember majdan egyesíteni fogja magában azokat a nagy kulturális energiákat, amelyeket a régi virágkorok kitermeltek: a világ befogadásának szélességét és átfogó jellegét a megértés és az ábrázolás mélységével, a harmonikus, kifejlett egyéniséget a társadalmi szolidaritással, a munka öncélúságát a sokoldalúan kifejlett szellemiséggel és érzelmi, morális kultúrával. Az új és nagy egyéniségek ilyen virágkora csak akkor lesz lehetséges, ha a kultúra felé vezető út – objektíve – mindenki számára nyitva áll.”

Lukács György filozófiájának különösen értékes része esztétikája. 1965-ben megjelent fontos munkája, *Az esztétikum sajátossága I–II.* nagy hatást gyakorolt az esztétikai nevelés hazai irodalmának fejlődésére. E mű bevezetésében olvashatjuk: „Szükséges annak tisztázása, hogy mi az esztétikai magatartás helye az emberi tevékenységek totalitásában, azon módok között, ahogyan az ember a külvilágra visszahat... Elsődleges az emberek magatartása a mindennapi életben, tehát olyan területen, amelyen – noha központi fontosságú a magasabb rendű és bonyolultabb reagálási módok szempontjából – a kutatás eddig még nagymértékben elhanyagolt... Az esztétikum, alkotói és befogadói értelemben egyaránt, az ember »lényegéhez« tartozik.”

Talán ez a megállapítás is meggyőzhet bennünket arról, hogy Lukács György filozófiai gondolatainak milyen összefüggései vannak pedagógiai gyakorlati tevékenységünkkel.

